

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 137 2016

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Andreas Hedberg (recensioner)

Biträdande redaktör: Ljubica Miočević

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Svenska Akademien, Vetenskapsrådet och Sven och Dagmar Saléns Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2017 och för recensioner 1 september 2017. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–36–0

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2017

redegjør godt for i avhandlingen. Han har arbeidet med og analysert disse diktene, og diktene i debutsamlingen, og har med tydelighet og rimelighet gjennomført et argument for at tårenes tema både kontinuerer og forandrer seg i løpet av de første 26 årene av Sachs sitt forfatterskap. Avhandlingen beriker i så måte Sachs-forskningen ved at den er den første i sitt slag, som altså tar for seg omfanget av og foretar en gjennomgående lesning av Sachs sitt tidlige forfatterskap. Jeg vil også understreke at det i dag, når det er en tydelig positivistisk tendens også i de humanistiske fagene, og hvor kravene til evidens synes å gjøre forskningen litt trang og smålåten, så er det befriende å lese en avhandling skrevet av en forsker som har et tydelig prosjekt, og faktisk noe vesentlig på hjertet, og som kan sette kraft bak sitt bærende argument.

Om det å lese avhandlingen, og følge dens utstrakte argument om kontinuiteten og endringen i Sachs tidlige forfatterskap, det gir også en rik anledning til å lese og følge de kreative, prosessuelle og langsomme, og noen ganger plutselige endringsmomentene i Sachs sine dikt. Det gir mye til den leseren som vil lese henne, og søker å forstå, ikke bare hva slags dikt dette er, men også hva det vil si å dikte. Avhandlingen oppviser et inntrengende forsøk på å forstå, på å følge diktene, litterært, men også historisk, biografisk og eksistensielt, og følge dem lenge, i en menneskelig forståelse av at dette er dikt skrevet i krise, dikt skrevet for å redde. I en tid hvor det å lese sakte, grundig og igjen og på ny på mange måter står under press, både i utdannelsen og i kulturen (kanskje også i litteraturvitenskapen noen ganger?), så fremstår Daniel Pedersens evne til å stå i diktene, lenge, og undersøkende, også som et forsvar for poesien som et særegent og dypt menneskelig uttrykk. Dét takker jeg Daniel Pedersen for.

Ingrid Nielsen

Neal Ashley Conrad Thing, *I dialog med Proust. Den danske Proustreception gjennom hundrede år*. Multivers Academic. København 2015.

Først skal jeg presentere avhandlingens problemstilling og sentrale teser. Tittelen: *I dialog med Proust* kommer jeg straks tilbake til; undertittelen: *Den danske Proustreception gjennom hundrede år* gir en indikasjon på hva som er avhandlingens formål og materiale. Som bok er den stor og tykk: 502 sider

inkludert resepsjonsliste, litteraturliste, personregister og 880 noter, mange av dem meget lange og detaljerte.

Den første Proust-leseren som siteres, i forordets første avsnitt (15), er nordmannen Gunnar Høst, som frem til slutten av 1960-tallet var do-sent i fransk litteratur ved Universitetet i Oslo. Han siteres på noe klokt han sa om verket som skaper sin egen ettertid, i en artikkel i *Edda* i 1930. Dermed er dynamikken mellom verket og verkets resepsjon antydnet allerede i åpningen, på terskelen til den omfattende undersøkelsen som skal følge.

Avhandlingens hovedtekst faller i tre deler: Etter forordet kommer det først en introduksjon (ca. 80 sider), som blant annet omfatter en avdeling om teori og metode, deretter et midtparti (ca. 250 sider), som inneholder selve det historiske og analytiske arbeidet, og til slutt en oppsummering og konklusjon (ca. 20 sider). Etter hovedteksten kommer det et appendiks (ca. 40 sider) som blant annet inneholder noen nedslag i den skandinaviske resepsjonen utenom Danmark, det vil si Proust-resepsjonen i Sverige og Norge.

Når Neal Ashley Conrad Thing (heretter respondenten) sier at han er "I dialog med Proust", mener han både at han taler med Proust i den forstand at Proust gjennom sin roman henvender seg til ham, og han svarer på Prousts henvendelse, og at han selv stiller spørsmål som Proust svarer på. Slik forstår jeg iallfall "dialog" her, altså ganske bokstavelig, selv om dialog er en figur for lesning. Men tittelen inneholder mer: Dialogen med Proust foregår gjennom den danske resepsjonen av Prousts verk, det vil si: Respondenten leser hva andre danske Proust-lesere har sagt og formidler dette videre til Proust. Her er også "Proust" en figur, naturligvis, en metafor eller snarere en metonymi (årsak for virkning) for respondentens lesning av Proust. I sin formidling til denne "Proust" hender det også at han trer inn i dialog med de andre leserne, det vil si de andres "Proust": Han fortolker, kommenterer og evaluerer. Ikke hver gang, men ofte. Dermed blir dialogen med Proust også en dialog om Proust.

Første bind av *À la recherche du temps perdu* kom ut i Paris i 1913. I Danmark var man tidlig ute med å lese Proust – første innføring i resepsjonslisten er fra 1920 – og danske litterære skribenter, litteraturvitere og forfattere har fortsatt, ganske kontinuerlig, med denne lesningen frem til i dag, altså en aktivitet som går over nesten hundre år. Slik blir dialogen med Proust dokumentert, registrert

og fremført av respondenten, også en litteraturhistorisk fremstilling. Resepsjon betyr mottagelse, som i litteraturvitenskapelig kontekst skal oppfattes som lesning, men da lesning i dynamisk interaktiv forstand: Man leser og påvirkes av det man leser, denne påvirkningen får konsekvenser for hva man ellers leser, og lesningenes mangfold vil i sin tur berike hva man selv skriver. Dette er elementært og et uomgjengelig faktum. Det ligger til grunn for all lesning som søker mening. Men nå er vi kommet rett inn i teorigrunnet for denne avhandlingen, som er resepsjonsetikken slik den ble utformet av Hans Robert Jauss på 1970-tallet.

At lesningen også er en historisk prosess, fremkommer når man studerer lesninger fra forskjellige tider, og de kontekster som disse lesningene oppstår i. Konteksten er grunnlaget for leserens forventning hver gang han åpner en bok, den omfatter tidens smak og estetiske følsomhet, genrekoder, forestillinger om kunstverkets status og opprinnelse, ideer om stil, komposisjon og skjønnhet: Alt dette og mere til utgjør leserens forventningshorisont – et nøkkelbegrep innen resepsjonsteorien. Denne kan rekonstrueres og postuleres som forklaring på lesernes og spesielt kritikernes reaksjon på det tidspunkt da verket var nytt, eller da det ble lest på senere tidspunkter opp gjennom historien, i en prinsipiell kontinuitet som går frem til den nåtidige leser. Denne nåtidige leseren vil gjennom slike rekonstruksjoner og belysninger også forstå sin egen historisitet og den gåtefulle blanding av frihet og kontekstavhengighet som han selv opererer innenfor. I likhet med andre menneskelige aktiviteter som er forankret i historien og utfolder seg i en meningsskapende og fortolkende sammenheng, er også lesningen underkastet fordommer og sannheter av begrenset varighet.

Jauss var en elev av Gadamer. Gadamer's *Wahrheit und Methode* (1960) er en grunnleggende tekst i moderne hermeneutikk. Den utgjør selve forutsetningen for resepsjonsetikken, med begreper som forståelseshorisont, forforståelse (fordom) og horisontsammensmeltning. Jeg har ingen innvendinger mot respondentens beskrivelse av det teoretiske grunnlaget for avhandlingen, altså Gadamer videreutviklet av Jauss; den er klar, akkurat passe kort, og man ser ikke egentlig hvilken alternativ teori han skulle ha brukt. Den gir seg selv, siktemålet med avhandlingen tatt i betraktning. Men han går et skritt videre, og det er her hans personlige bidrag til teorien kommer inn, hvilket også blir et utgangspunkt for avhandlingens metode: Han vil

trekke inn begge sider av resepsjonen, både den ytre og den indre. Mens den ytre angår kritikken (i bred forstand) og kritikernes måte å ta imot Proust på, skal den indre stå for danske forfatteres resepsjon av Proust og den måten han har påvirket dem på. Jeg siterer fra avhandlingen:

Med termen 'mottagelse' har vi at gøre med et bredt spektrum af teksttyper, hvor der skrives om Proust, mens vi under 'indflydelse' har at gøre med diverse måder, hvormed Proust influerer på andre forfattere, når de skriver deres egne litterære verker, mere eller mindre bevidst om, hvad indflydelsen indebærer. Nogle reflekterer ikke nærmere over forholdet, mens andre skriver bevidst på det, enten for at skrive på inspirationen derfra, intertekstuelt at føre træk fra Proust videre eller for at bryde ned den proustske optik. Jeg opfatter begge begreber – mottagelse og indflydelse – som to forskellige, men indbyrdes forbundne, *praksisformer*. (47)

Praksisformen *mottagelse* er velkjent: Den omfatter et bredt spekter av tekster fra anmeldelser i pressen til bidrag av kritisk-teoretisk art. Denne delen av avhandlingen behandler kronologisk den danske "ytre" resepsjon fra 1920 (Christian Rimestad) frem til *Passage* nr. 73, som utkom sommeren 2015 og er et spesialnummer om Proust. Denne delen er veldig disponert, godt dokumentert, interessant, med et vell av opplysninger og med skarpsindige analyser. Det er jo første gang, som respondenten selv fremhever, at en slik systematisk og historisk undersøkelse av Proust i Danmark blir gjennomført. For meg som ikke kjente den danske Proust-resepsjonen så godt, var det mye nytt å finne her, og jeg er ganske overbevist om at noe lignende måtte kunne gjøres med for eksempel den norske resepsjonen. En adekvat teori har liten verdi hvis ikke den viser seg fruktbar i konfrontasjonen med undersøkelsesobjektet. At det er et språk eller en utydelig overgang mellom teori og den metodiske praksis, er en bebreidelse man ofte kan rette mot en avhandling. Men i denne avhandlingen er det en behagelig kontinuitet mellom teorigrunnlag, metode og undersøkelse.

Den aller mest interessante del av undersøkelsen, etter mitt syn, er imidlertid den "indre" resepsjonen, altså danske skjønnlitterære forfatteres lesning av Proust og den innflytelse denne lesningen har hatt på deres egne tekster, enten de nå anvender Proust bevisst og eksplisitt, eller påvirkningen fra Proust er infiltrert i og underliggende deres skjønnlitterære praksis. Jeg vil her først og fremst trekke frem kapittelet om Jens Christian Grøndahl. Her

belyses relasjonen mellom Proust og Grøndahl ut fra mange og høyst fruktbare aspekter, for eksempel i lys av hva respondenten så treffende kaller ”Prousts bevissthetstragikk”, nemlig umuligheten av å møte den andre slik hun eller han er, på grunn av muren ”mellom en selv og virkeligheten, skapt av ens egne subjektive forestillinger” (266). Relasjonen mellom bevisstheten og verden er et grunntema i Prousts fiksjon og i Prousts egen estetikk, slik denne fremstilles i de mer essayistiske og analytiske delene av *À la recherche du temps perdu*. Avhandlingens funn og oppdagelser i dette feltet, måten disse funnene redegjøres for og kommenteres på, er eksege se på høyt nivå. Respondenten fortjener ros for sitt suverene metodiske grep om materialet for denne avhandlingen, og hans fastholdelse av hensikten med den. Hvis målet var å skrive en hittil ubeskrevet linje inn i dansk litteraturhistorie gjennom en kronologisk og analytisk gjennomgang av Proust-resepsjonen, må han sies å ha vist stor gjennomføringskraft og altså ha kommet i mål.

Med dette har jeg presentert hva jeg oppfatter som hovedpoenget med avhandlingen, og går nå over til å kommentere mer presise enkeltspekter av generell eller spesiell art, fra avhandlingens disposisjon av stoffet – plassering, rekkefølge, utelatelser og ufullstendigheter – til den danske oversettelsen av *À la recherche du temps perdu* som del av og forutsetning for resepsjonen.

I sin gjennomgang av resepsjonen viser respondenten at det har vært en utvikling, og han mener dessuten at det har vært et fremskritt, fra de første mottagelsene og deres oppfatning av Prousts roman, da den i hovedsak ble lest selvbiografisk og i henhold til en biografisk metode (forfatterens liv forklarer verket), til stadig mer moderne, teoretiserende, strukturalistiske, autonomiestetiske og andre verksinterne lesninger. Her skiller jo ikke Danmark seg ut fra det som har vært den generelle trenden, og det hender at respondenten viser til Proust-fortolkninger og perspektiver på Proust som de danske profesjonelle leserne kan eller må ha vært inspirert av. Man påvirkes i sin lesning også av andre lesere, det er i tråd med god hermeneutikk og resepsjonestetikk. Vi finner noen avsnitt om den internasjonale Proust-forskningen i avhandlingen, spesielt mot slutten (”Forskningens og teoretikerens tilganger til Proust”, 347 ff.). Nå mener jeg at det ville vært bedre å plassere et kapittel om de internasjonalt dominerende Proust-forskere i begynnelsen, og altså som en bakgrunn for de danske les-

ningene som kanskje mer har latt seg påvirke enn at de har innflytelse på internasjonalt nivå. Blant de viktigste forløperne for vår samtidige oppfatning av Prousts verk, altså de som representerer overgangen fra en biografisk til en verksintern metode, finner vi Jean Rousset (1962: *Forme et signification*); Georges Poulet (1963: *L'espace proustien*); Gilles Deleuze (1964: *Proust et les signes*); senere Gérard Genette og Roland Barthes, for bare å nevne de mest kjente. Av disse nevner respondenten ikke Rousset i det hele tatt; Poulet viser han ofte til; Deleuze enda oftere, mens Genette og Barthes opptrer flere ganger men ikke så ofte som Deleuze. Når jeg skulle ønske at disse fremtredende Proust-fortolkere var blitt behandlet i et innledende kapittel, er det både ut fra et prinsipielt perspektiv, som nevnt ovenfor, men også pragmatisk. Det ville ha vært klagjørende for hele fremstillingen, kanskje også for respondenten selv, om han hadde presentert dem i begynnelsen og gitt leseren et konsentrat av deres oppfatning av Proust og den betydning de har hatt for alle oss andre i vår lesning av Proust.

Jeg har to andre kommentarer som gjelder disponeringen av stoffet. Den første angår Prousts plass i det 20. århundres franske litteraturhistorie sett fra resepsjonens synsvinkel. Det er ikke uvanlig at store forfatters berømmelse fluktuerer i henhold til trender i tiden. Noen får ikke den anerkjennelse de fortjener mens de fremdeles er i live (Stendhal, Gérard de Nerval) og blir fort glemte; men så kommer de plutselig tilbake etter en generasjon eller to, for bare å fortsette å vokse inn i evigheten. Andre blir absolutt anerkjent mens de lever og forsvinner aldri helt av syne, selv om de i perioder blekner og blir uaktuelle. Dette siste gjelder Proust. Hva er det da som skjer? Foregår denne prosessen i henhold til en indre lovmessighet eller er det andre og utvendige, kontekstuelle faktorer som bestemmer verkens plass og betydning til enhver tid? I innledningen til *Nyutgaven* (1995) av Gaëtan Picon banebrytende *Lecture de Proust* fra 1963 bemerker Denis Hollier at det i 1930-årene og frem til midten av 1950-tallet var vanlig å betrakte *la Recherche* som en gammeldags, symbolistisk, individualistisk, innadvent og nostalgisk tekst, skrevet av en rik bourgeois som bare dyrker kunsten å gjøre ingenting. Perioden var dominert av den såkalte *littérature engagée*. Malraux, Sartre og Camus – alle opptatt av tidens etiske og politiske utfordringer – og i den konteksten ble Proust håpløst utdatert. Men snart var også den engasjerte litteraturens tid forbi, de forespeilte mesterverkene ute-

ble, og i dette tomrommet, sier Hollier med et talende bilde, kunne Proust hilse velkommen i all sin mangel på aktualitet.

At noe kommer og noe går, på berømmelsens himmel, behøver altså ikke å være hverken mystisk eller tilfeldig. Her ser vi Proust *fading* for så å dukke opp igjen med desto større kraft. Kunne ikke et slikt perspektiv, simpelthen fransk litteraturhistorie, som også kunne omfatte den nye romans forfattere og deres begeistring for Proust, vært nyttig for respondentens resepsjonsanalyse? Han nevner Nathalie Sarraute og Claude Simon, men bare i forbiarten. Alain Robbe-Grillet, som med sin roman *Sjalusi* fra 1957 bekrefter en klar Proust-inspirasjon, blir nevnt én gang, i en note, og da om Grøndahls gjeld til den franske nye roman.

Den tredje kommentaren gjelder respondentens dialog med andre Proust-lesere. Noen ganger sier han hva han mener om de andres tolkninger eller synsvinkler, han *vurderer* dem (er de gode eller dårlige, kan han være enig med dem eller ikke). Da kommer jo hans Proust frem. Andre ganger unnlater han å kommentere/vurdere de andres tolkninger. Som for eksempel når han kommer til Knud Tøgeby, som mente at ”alt hva mennesket opplever hos Proust, intet har med den ytre verden å gjøre” (211), så lar han det stå ukommentert. Skal vi forstå det som at respondenten slutter seg til Tøgebys tese om den ytre verdens irrelevans i Prousts univers? Etter mitt syn er det et kontroversielt standpunkt. Et annet sted siterer han en mindre berømt person og antagelig mindre ånd enn Tøgeby, nemlig Gustava Brandt, som har sagt at Proust ”taler i søvne” når han skriver *På sporet av den tapte tid* (195). Sannelig har man sagt mye selsomt om Proust! Tenkte jeg da. Men respondenten er taus om det. Kanskje har han tenkt at det er overflødig å kommentere noe så vilt. Andre steder, når han snakker om Proust på et mer generelt nivå, for eksempel om romanens form og stil helt på slutten av avhandlingen, noe jeg synes er både godt og sant, er det høyst sannsynlig hans egen lesning som presenteres. Kunne det ikke ha vært et poeng å plassere den egne Proust-lesningen i begynnelsen, som den samtidshorisont hvorfra respondenten ser bakover i historien?

Vi går nå over til et par mer eller mindre uforklarte eller utematiserte begreper: tidsånd og fremskritt. Det hender at respondenten viser til *tidsånden* når han skal forklare hvorfor man leste Proust på en bestemt (og for oss utdatert) måte, særlig gjør han

det i forbindelse med den biografiske lesningen av Proust. Tidsånden, *Zeitgeist*, det er vel opprinnelig noe som tilhører tysk historiefilosofi, Herder eller Hegel. Her ville det vært på sin plass å presisere forbindelsen mellom tidsånd og forventningshorisont.

Når det gjelder forestillingen om fremskritt i resepsjonen, altså at vi leser Proust bedre og riktigere nå enn de gjorde for hundre år siden, så blir den ikke tematisert tydelig og eksplisitt, men den ligger under. For eksempel tror jeg respondenten mener at den biografiske lesningen av Proust er temmelig primitiv, og at vi er kommet på et høyere sivilisasjonsnivå i våre dager. Det kan man mene naturligvis, men er det resepsjonsetetisk relevant? Skal vi ikke nøye oss med å konstatere at de som kom før oss så tingene på en annen måte, og måle avstanden, ikke i kvalitet, men i preferanse og smak, mellom dem og oss?

Nå er vi kommet til oversettelsens plass og betydning i resepsjonshistorien. Danmark var jo, som respondenten sier, meget tidlig ute med en fullstendig oversettelse av Prousts roman, faktisk allerede på 1930-tallet. Etter den engelske, men før den tyske, og både den svenske og den norske ligger langt bak. Det er denne oversettelsen respondenten siterer fra når han siterer fra Proust, altså fra *På sporet etter den tapte tid*, som er tittelen på den første oversettelsen til dansk. Det slår meg for øvrig, at det var danskene som begynte med å gjengi *A la recherche* med *På sporet*, noe det jo slett ikke betyr. *Recherche* betyr søken, leting, utforskning, forskning. ”På sporet” konnoterer en kriminalroman, der helten/detektiven er på sporet av morderen. Men dette viser jo bare, og allerede ved verkets tittel, hvor vanskelig det er å oversette noe som helst. Således var det en stor bragd å produsere en fullstendig oversettelse så tidlig, og en stor og ærefull innsats fra den danske forleggerens side. Riktignok er denne første danske oversettelsen av varierende kvalitet, full av feil og utelatelser. Men det er den respondenten siterer fra, og dette begrunner han, så vidt jeg har kunnet se, på to forskjellige måter: 1) Det var denne som var fullstendig da han begynte arbeidet med Proust-resepsjonen i Danmark og som han kunne sitere fra på dansk (altså en *par la force des choses*-begrunnelse). Han kunne ha siteret på fransk, naturligvis, men da ville hans leserkrets ha krympet betraktelig, og han har ønsket å nå bredt ut. 2) Det var denne versjonen av romanen som Proust-leserne leste (riktignok med noen unntak, for noen av dem leste Proust på fransk).

Karin Gundersen

Men er det egentlig et argument? Hvilken betydning har det hatt for respondentens fremstilling av de andres lesninger at det var denne oversettelsen de leste? Bortsett fra at han kommenterer noen feiloversettelser (men det finnes feil i alle oversettelser), kan jeg ikke se at lesernes versjon av verket har hatt betydning for hvordan han plasserer dem i resepsjonsetetisk kontekst. Her skal jeg også minne om at den første danske oversettelsen baserte seg på den første originalutgaven, som i seg selv var meget slett, delvis fordi de siste bindene kom ut posthumt og altså utenom Prousts kontroll. Altså: Hvis det faktum at danske lesere frem til nå har brukt en dårlig oversettelse, hvis dette faktum har hatt betydning for resepsjonen, er det en interessant observasjon som burde ha vært utdypet. I motsatt fall ville man måtte medgi at selv om oversettelsen av Proust er noe annet enn Proust selv (som respondenten også understreker, 51), selv om man ved å lese en oversettelse får et sekundært forhold til originalen, som dermed kommer på avstand, så vil et stort og udødelig verk som Prousts *À la recherche du temps perdu* bane seg vei gjennom selv den sletteste oversettelse. Det er vel et paradoks eller iallfall et kontraintuitivt faktum, vel verdt en diskusjon eller meditasjon.

Helt til slutt et grunnleggende estetisk spørsmål som angår romanens form. Respondenten sier (28) at *På sporet av den tapte tid* er en ufullendt roman, og han gjentar dette flere ganger senere uten å gå inn på hva han mener med det. Er det fordi de siste bindene ikke ble korrekturlest av Proust selv? Eller er det noe annet som ligger til grunn? Og dessuten, gir dette begrepet (ufullendt) mening når vi snakker om Proust? Tatt i betraktning den stadig ekspanderende formen på denne teksten, der Proust bare fortsatte å skrive inn stadig nye fortellinger mellom begynnelse og slutt, skulle jeg mene at hans roman prinsipielt er uendelig, og at denne uendeligheten er en estetisk form. Det er grunn til å tro at hvis Proust ikke hadde hatt så dårlig helse og hadde levd noen år til, ti eller femten eller tyve år til, ville *På sporet av den tapte tid* bare ha fortsatt å vokse. Et så spesielt konsept kan etter mitt syn ikke forenes med forestillinger om fullendt versus ufullendt.

Disse kommentarer og innvendinger skal dog ikke skygge for det faktum at Neal Ashley Conrad Thing har skrevet en solid og spennende avhandling, som andre Proust-forskere vil ha glede av og man trygt kan innlemme i fagets kunnskapsbase.

Adam Wickberg Månsson, *Cultural Techniques of Presence. Luis de Góngora and Early Modern Media*. Institutionen för kultur och estetik, Stockholms universitet. Stockholm 2016.

The final goal of *Cultural Techniques of Presence* is to carry out an investigation of the ‘materiality’ of Early Modern poetry. The essay is organized around a central hypothesis: Spanish poetry in Góngora’s times depended upon “cultural techniques”, a concept developed by some present-day scholars and thinkers. Adopting Gumbrecht’s motto of “a farewell to interpretation”, Adam Wickberg Månsson believes that the task of criticism has to be displaced from the identification of meaning towards the material conditions and the technical forms of meaning constitution. For Hans Ulrich Gumbrecht, cultural objects are not to be considered as mere structures of meaning, and the process from which these structures of meaning emerged must be reconstructed. Such a process consists in a series of operations requiring a network of actors and is made possible by a set of cultural techniques. Both ‘actors’ and techniques are human and not human, according to a dichotomy repeatedly stressed in Adam Wickberg’s prose. Basing his method on these premises, he avoids treating the texts as something abstract, ideally isolated and independent of material conditions of production and transmission. This conception happens to be strikingly appropriate for Góngora’s poetry and the culture of his era, a turning point between Medieval Christianity and Modernity.

Luis de Góngora (1561–1627), who endured harsh criticism for his longest and most ambitious poems, *Fábula de Polifemo* and *Soledades*, was nevertheless held in the highest esteem among Spanish poets of his century and resumed that position again in the 20th century after 200 years of neglect. He lived almost forty years under Philip II (deceased in 1598) and passed away at the beginning of the long reign of Philip IV (1621–1665). During the first two decades of this latter reign, the monarchy of Spain was dominated by the strong personality of the *valido*, or royal favourite, don Gaspar de Guzmán, Count-Duke of Olivares. Olivares deeply admired the slow and cautious, methodical and scrupulous style of government introduced by Philip II. Like